

TURLI TIZIMLI TILLARNING FRAZEOLOGIK BIRLIKLARI: O‘ZBEK, RUS VA INGLIZ TILLARINING QIYOSIY TADQIQI**Shadmanov Sherzod Xursanaliyevich,***Qo‘qon davlat universiteti Ingliz tili o‘qituvchisi**G-mail:sherzodshadmanov5@gmail.com*

Annotatsiya. *Frazeologik birliklar har qanday tilda muhim o‘rin tutadi, chunki ular ushbu til sohiblarining o‘ziga xos madaniyati, tarixiy taraqqiyoti va dunyoqarashini aks ettiradi. Frazeologik birliklarni lingvomadaniy nuqtai nazardan o‘rganish til bilan madaniyat o‘rtasidagi chuqur aloqani namoyon etadi va so‘zlovchilarning olamga bo‘lgan idroki turg‘un birikmalarning tuzilishi hamda qo‘llanilishiga qanday ta‘sir qilishini ko‘rsatadi. Ushbu maqolada uchta turli til — o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili amalga oshiriladi; tahlilda ularning shakllanish xususiyatlariga hamda madaniyat bu jarayonga qanday ta‘sir qilishiga e‘tibor qaratiladi. Uch tildagi umumiy va o‘ziga xos jihatlarni o‘rganish orqali til va madaniyat farqlari frazeologik birliklarning shakllanishi va tushunilishiga qanday ta‘sir ko‘rsatishi yoritib beriladi. Mazkur qiyosiy tadqiqot ushbu tillarning frazeologik ifodalarini rivojlantirish mexanizmlaridagi umumiy va farqli jihatlarni aniqlash, madaniyatlararo muloqot va til o‘rganish nuqtai nazaridan kengroq xulosalar chiqarishni maqsad qiladi.*

Kalit so‘zlar:*frazeologik birliklar, lingvomadaniy jihatlari, shakllanish xususiyatlari, qiyosiy tadqiqot, o‘zbek, rus, ingliz, madaniy ta‘sir, madaniyatlararo muloqot.*

Аннотация. *Фраzeологические единицы занимают важное место в любом языке, поскольку отражают уникальную культуру, историческое развитие и мировоззрение его носителей. Изучение фразеологических единиц с лингвокультурологической точки зрения выявляет глубокую связь между языком и культурой и показывает, как восприятие мира носителями языка влияет на структуру и употребление устойчивых выражений. В данной статье проводится сопоставительный анализ фразеологических единиц трёх различных языков — узбекского, русского и английского; особое внимание уделяется их особенностям формирования и влиянию культуры на этот процесс. Исследование общих и специфических черт трёх языков позволяет выявить, как различия в культуре влияют на формирование и понимание фразеологических единиц. Настоящее сопоставительное исследование направлено на определение общих и отличительных механизмов развития фразеологических выражений данных языков, а также на формирование более широких выводов с точки зрения межкультурной коммуникации и изучения языков.*

Ключевые слова: *фразеологические единицы, лингвокультурологические аспекты, особенности формирования, сопоставительное исследование, узбекский, русский, английский, культурное влияние, межкультурная коммуникация.*

Abstract. *Phraseological units occupy an important place in every language, as they reflect the unique culture, historical development, and worldview of its speakers. Studying phraseological units from a linguocultural perspective reveals a deep connection between language and culture and shows how speakers' perception of the world influences the structure and usage of fixed expressions. This article presents a comparative analysis of phraseological units in three different languages—Uzbek, Russian, and English; special attention is paid to their formation features and the influence of culture on this process. By examining both common and specific features of the three languages, the study identifies how cultural differences affect the formation and interpretation of phraseological units. This comparative research aims to determine the shared and distinctive mechanisms in the development of phraseological expressions in these languages and to draw broader conclusions from the perspective of intercultural communication and language learning.*

Keywords: *phraseological units, linguocultural aspects, formation features, comparative study, Uzbek, Russian, English, cultural influence, intercultural communication.*

Kirish. Frazeologik birliklarni o'rganish tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi, chunki bu birliklar tilning madaniy, tarixiy va ijtimoiy kontekstlariga oid muhim ma'lumot beradi. Ko'pincha idiomatik ifoda, maqol, kollokatsiya va aforizm sifatida tanilgan frazeologik birliklar (FB) — ma'nosini ayrim so'zlarning ma'nolaridan to'g'ridan-to'g'ri kelib chiqib bo'lmaydigan turg'un so'z birikmalaridir. Bunday ifodalar madaniy yuk tashiydi va ko'pincha jamiyatning umumiy donishmandligi, qadriyatlarini hamda an'alarini yetkazib beruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Frazeologik birliklar tilning tuzilishi tomonidan shakllantirilgani uchun ular ham umuminsoniy tajribani, ham turli madaniyatlarning o'ziga xos qarashlarini aks ettiradi.

O'zbek, rus va ingliz tillari mos ravishda turkiy, slavyan va german til oilalariga mansub bo'lib, ular tuzilish va grammatika jihatdan farq qilibgina qolmay, so'zlovchilarining dunyoqarashi va madaniy tajribasini ham turlicha aks ettiradi. Bu tillardagi frazeologik birliklarning shakllanish xususiyatlarini tushunish madaniy o'ziga xoslik til ichida qanday kodlanishini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Ushbu qiyosiy tadqiqot o'zbek, rus va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarning lingvomadaniy jihatlarini o'rganishni maqsad qiladi: madaniy ta'sirlar bu ifodalarning shakllanishi va qo'llanilishiga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qiladi. Uch til frazeologiyasidagi o'xshashlik va farqlarni qiyoslash orqali madaniyat tilning shakllanishiga qanday ta'sir qilishi hamda bunday ifodalar madaniyatlararo muloqotda ko'priki yoki to'siq vazifasini qanday bajarishi yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili. Frazeologik birliklar tilshunoslikda muhim tadqiqot obyekti bo'lib, ular til, madaniyat va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalaydi. Ilmiy adabiyotlarda idiomalar asosan lingvistik, lingvomadaniy va tarjimashunoslik yondashuvlari asosida o'rganilgan.

Tadqiqotchilar frazeologik birliklarning ma'nosi ularning tarkibiy so'zlaridan bevosita kelib chiqmasligini va ularning madaniy yukga ega ekanligini ta'kidlaydi. Jumladan, E. A. Nida va P. Newmark frazeologik birliklarni tarjima qilishda ma'no va ekvivalentlik muhimligini asoslab bergan.

Lingvomadaniy yo'nalishda A. Wierzbicka va V. N. Teliya frazeologik birliklarni milliy madaniyat va mentalitetni aks ettiruvchi til birliklari sifatida talqin qilgan.

Rus tilshunosligida A. V. Baranov, E. S. Zolotova va A. V. Ponomarenko frazeologik birliklarning semantik va kognitiv xususiyatlarini o'rgangan.

Tadqiqot metodologiyasi. Turli tillardagi frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili tadqiqotchilarga ham universal, ham tilga xos elementlarni aniqlab berishga imkon yaratadi. O'zbek, rus va ingliz tillaridagi ifodalarni tahlil qilish orqali bu tadqiqot madaniyatlar ma'noni qanday kodlashtirishidagi umumiy va farqli jihatlarni ko'rsatishi mumkin. Masalan, hayvonlardan idiomatik ifodalarda foydalanish ko'plab tillarda uchraydigan hodisa, biroq tanlangan hayvonlar va ularga yuklangan ma'nolar madaniy kontekstga qarab juda farq qilishi mumkin. Ushbu tadqiqotda qiyosiy tahlil har bir tildan

tanlab olingan idiomatik ifodalar korpusi asosida o'tkaziladi va madaniy ta'sirlarni aks ettiruvchi shakllanish xususiyatlari aniqlanadi. Tahlil quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Frazeologik birliklarni aniqlash: o'zbek, rus va ingliz tillaridagi idiomatik ifodalar ro'yxati tuziladi. So'ngra ushbu ifodalar tabiat, insoniy munosabatlar, din va ijtimoiy qadriyatlar kabi mavzuiy yo'nalishlar bo'yicha turkumlanadi.

Madaniy kontekstlashtirish: har bir frazeologik birlikning ma'nosi va kelib chiqishi tilning madaniy kontekstida o'rganiladi. Masalan: tilning diniy yoki tarixiy fonida idiomatik ifodalarning yaratilishi va qo'llanilishiga qanday ta'sir qiladi?

Qiyosiy tahlil: uch tildagi frazeologik birliklar tuzilishi, ma'nosi va madaniy ahamiyatidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash maqsadida o'zaro qiyoslanadi. Bu qiyoslash FB shakllanishidagi universal qonuniyatlar bilan tilga xos xususiyatlarni ochib berishga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi sifatli va miqdoriy yondashuvlarni birlashtiradi. Frazeologik birliklar korpusi ham bosma manbalardan (badiiy asarlar, gazetalar va h.k.), ham onlayn ma'lumotlar bazalaridan to'planadi. Tanlangan ifodalar mavzuiy yo'nalish bo'yicha turkumlanadi va madaniy ahamiyatiga ko'ra tahlil qilinadi. Tillararo tahlil qiyoslash uchun lingvistik vositalardan, jumladan iboralarga singdirilgan metaforik modellar va madaniy murojaatlarni aniqlashdan foydalanib o'tkaziladi. Tadqiqotning bosh maqsadi — uch til frazeologik birliklarida qo'llanilgan madaniy murojaatlar va lingvistik modellarni qiyoslashdir. Shu nuqtai nazardan, tadqiqot o'zbek, rus va ingliz tillarida idiomatik ifodalarni yaratishda metafora, qiyos va obrazlilikning o'rnini aniqlashga yo'naltiriladi.

Tahlillar va natijalar. Lingvomadaniy tadqiqot til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirni, so'z va ifodalarning ma'nolari hamda qo'llanilishini qanday shakllantirishini o'rganadi. Keng qabul qilingan ta'rifga ko'ra, frazeologik birlik — uning tarkibidagi so'zlar ma'nolari yig'indisidan farq qiluvchi ma'noni yetkazadigan turg'un so'z birikmasidir. Frazeologiyaga lingvomadaniy yondashuv bu birliklar lingvistik jamoaning madaniy o'ziga xosligini aks ettirishini ta'kidlaydi. Til muloqot quroli sifatida so'zlovchilarning dunyoqarashi va me'yorlarini o'zida mujassam etadi. So'nggi lingvomadaniy tadqiqotlar idiomatik ifodalar madaniy artefakt sifatida ish ko'rishini, jamiyatning qadriyatlari, an'analari va tarixi ichida chuqur ildiz otganligini ko'rsatib bermoqda. Masalan, rus tilining frazeologiyasida folklordan boy foydalanish mamlakatning og'zaki an'analarga tarixiy tayanchini aks ettirsa, inglizcha idiomatik ifodalar ko'pincha anglo-sakson urf-odatlarini, adabiyot va siyosiy tarixiga murojaat qiladi. Xuddi shunday, o'zbek tilida ko'pgina frazeologik birliklar mamlakatning islomiy va Markaziy Osiyo merosiga tayanib, oila, mehmondo'stlik va hurmat bilan bog'liq qadriyatlarni aks ettiradi.

O'zbek, rus va ingliz tillari o'rtasidagi tuzilish va madaniy farqlarga qaramay, qiyosiy tahlil uchun tilning frazeologik birliklarida bir qator umumiy mavzularni ochib beradi.

Masalan, tabiat va hayvonlar bu tillarda metaforik ma'no manbai sifatida tez-tez uchraydi. "As brave as a lion" (inglizcha — "sherdek jasur"), "Смелый, как тигр" (ruscha — "yo'lbarsdek jasur") va "arslon kabi jasoratli" (o'zbekcha) kabi ifodalar jasurlik va mardlik kabi sifatlarning hayvon obrazi orqali madaniy baholanishini namoyish etadi. Mazkur iboralar inson madaniyatida hayvonlarning ramziy vazifasiga oid umuminsoniy idrokni aks ettiradi.

Yana bir mushtarak jihat — oilaviy atamalar va munosabatlardan foydalanish. Rus tilida "oila otasi" yoki "onaning mehri" (ota va ona hokimiyat hamda g'amxo'rlikni ifodalovchi obrazlar sifatida) kabi ifodalar o'zbek va inglizcha frazeologiyada ham aks-sado beradi, bu esa uch madaniyatda ham oila tuzilmasining muhimligini ko'rsatadi. Shunga o'xshash, mehmondo'stlik bilan bog'liq ifodalar — inglizcha "a guest is a gift from God", o'zbekcha "Mehmon — Tangrining tuhfasidir" va ruscha "Гость — Божий дар" — saxiylik va o'zgalarga hurmat masalasidagi mushtarak qadriyatlarni ta'kidlaydi.

Umumiy jihatlar bilan birga, uch tilning tarixiy va madaniy kelib chiqishini aks ettiruvchi sezilarli farqlar ham mavjud. Masalan, frazeologik birliklarga diniy ta'sirlar ko'zga yaqqol tashlanadi. O'zbek tilida ko'plab idiomatik ifodalar islom ta'limoti ta'sirida shakllangan, masalan, "har bir xayrli ishda baraka bor" — sadaqa va ezgulik haqidagi islomiy tamoyillarni aks ettiradi. Rus iborolari ko'pincha pravoslav xristianlik va slavyan folklori ta'sirida shakllanib, "the devil is in the details" (ruscha tarjimasini — "дьявол кроется в деталях") kabi an'anaviy diniy mavzularga murojaat qiladi. Ingliz tilidagi ifodalar esa kengroq madaniy ta'sirga ega bo'lib, xristian, yunon-rim hamda anglo-sakson manbalariga tayanadi.

Metafora va obrazlilikdan foydalanish frazeologik birliklarning shakllanishidagi muhim element hisoblanadi. Uch tilda ham metafora mavhum g'oyalarni aniq tushunchalar orqali ifoda etish vositasi sifatida qo'llaniladi. Masalan, "a heart of stone" (inglizcha), "stone heart" (ruscha — "каменное сердце") va "tosh qalb" (o'zbekcha) kabi ifodalar tosh metaforasi orqali his-tuyg'usizlik yoki shafqatsizlikni anglatadi. Madaniy o'ziga xos bo'lsa-da, bunday metaforalar his-tuyg'ularni moddiy narsalar orqali tasavvur qilishdek umumiy insoniy xususiyatni ochib beradi.

Biroq qo'llaniladigan metaforalar turi farq qiladi. Ingliz idiomalarida metaforalar ko'pincha savdo, texnologiya va fan sohalaridan olinadi, masalan, "a cog in the machine" (mexanizmdagi tishli g'ildirak) yoki "a fine-tuned system" (mukammal sozlangan tizim) — bu ifodalar ingliz tilli mamlakatlarning sanoat tarixini aks ettiradi. Rus tilida esa metaforalar tabiatdan, ayniqsa qattiq qish manzarasidan olinadi, masalan, "the cold shoulder" ("sovuq yelka") iborasi. O'zbek tili o'zining qishloq xo'jaligi bilan chuqur bog'lanishi tufayli ko'pincha dehqonchilikka oid metaforalardan foydalanadi, masalan, "umid urug'larini ekish" g'oya yoki munosabatlarni parvarish qilishni ifodalaydi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot frazeologik birliklar til va madaniyat o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajarishini, turli jamiyatlarning qadriyatlari, an'analari va tarixiy tajribasiga oid

muhim ilmiy xulosalarni berishini ko'rsatib berdi. O'zbek, rus va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarni qiyoslash orqali shu narsa ayon bo'ldiki, tilda umuminsoniy tajriba elementlari aks etgan bo'lsa-da, har bir til ma'nolarning qurilishi va yetkazilishiga ta'sir qiluvchi noyob madaniy belgilarni o'zida saqlaydi. Keyingi tadqiqotlar mazkur ishni boshqa tillarni qamrab olish, globalizatsiya va tillar o'rtasidagi aloqalar kontekstida frazeologik birliklarning madaniyatlararo muloqotdagi o'rnini o'rganish bilan kengaytirishi mumkin. Idiomatik ifodalardagi madaniy xususiyatlarni anglash til o'rganishni samaraliroq qilishga va madaniyatlararo muloqotni faollashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge.
2. Baranov, A. V., Zolotova, E. S. (2007). Phraseology of the Russian Language: A Textbook for Students of Linguistics. Nauka.
3. D'Angelo, G. (2007). Intercultural Communication and Translation: A Case Study of Idioms. International Journal of Applied Linguistics, 17(2), 259-273.
4. Golubeva, O. V. (2004). Russian Idioms and Their Equivalents in English and German: A Comparative Study. University Press.
5. Koonce, A. (2012). Cultural Identity in Idioms: A Comparison Between American English and British English Idioms. Journal of Cultural Studies, 19(4), 66-78.
6. Makarova, T. V. (2011). Phraseology in Cross-Cultural Communication: Issues of Translation and Interpretation. International Journal of Linguistics, 5(1), 44-59.
7. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Prentice Hall.
8. Nida, E. A. (1964). Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translation. Brill.
9. Ponomarenko, N. M. (2010). Cultural Aspects of Russian Idioms: A Cognitive Approach. Russian Linguistic Review, 22, 123-145.
10. Wierzbicka, A. (1997). Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, and Japanese. Oxford University Press.
11. Zhukovskaya, M. V. (2012). Phraseology and Linguoculture: The Role of Cultural Factors in Language. Linguistic and Cultural Journal.